

Holmen, en medeltida befästning?

Berga 7:1, Högsby socken, Högsby kommun, Småland
Arkeologisk dokumentation, 1988
vid årensning

Eeva Rajala

Rapport oktober 2006
Kalmar läns museum

Nationella rapportprojektet 2006

RAPPORT

Datum 2006-09-21
KLM obj nr 3/88
KLM dnr 174/88
Lst dnr 11.391-179-88

Landskap: Småland
Kommun: Högsby
Socken: Högsby
Fastighet: Berga 7:1, Holmen
Fornl. nr: 148:1

Inmätningen utförd 1988-01-22 av Carl-Johan Rangsjö och Eeva Rajala

Ekonomiskt kartblad 5G 6d Ruda bifogas

X 6333920

Y 1518460

Z 63,12 – 65,91 möh

Uppdragsgivare: Emåns avledningsföretag Åsebo - Högsby

Dokumentation

Fynd, KLM nummerserie: -

Situationsplan, skala: 1:500 bifogas

Plan, skala: -

Profil, skala: -

Resultat publicerat i: -

Övrigt material ingående i rapport Planer inför årensning 1900, 1948 samt 1986.

Undersökningsresultat:

I samband med en årensning i Emån schaktades i Emåns slänt intill en förmodad medeltida befästningsanläggning / husgrund, fornlämning nr RAÄ148:1. Husgrunden ligger på en låg moränhöjd som tidigare har varit en ö i Emån. Området beskrivs följande i fornlämningsregistret: ”1) Husgrund (?) medeltida fäste? oklar begränsning, ca 10x8 m (ÖSÖ- VNV) och intill 0,5 m h. I mitten är en grop, ca 7x5 m (Ö-V) och intill 0,8 m dj. (Källarutrymme?). Bottenplanet är smågropigt av jord och 0,1-0,6 m st stenar. Vallen runt om är 1,5-2 m br av jord och 0,1-0,6 m st stenar. I NV är en ingång (till källarutrymmet), 0,7 m br. Beväxt med mycket tät lövsly och slånärsbuskar samt belamrad med ris och kvistar. Enligt traditionen skall här ha legat ett fäste, kringgärdat av Emån och en vallgrav. I tidigare anteckningar har "Nils i Holmen" omnämnts på 1500-talet, vilken möjligen kan förknippas med den angivna platsen. Läget invid Emån och med vallgravsliknande sankmark i övrigt avgränsande till holmen synes lämpligt för medeltida fäste. Holmens V del är belamrad med schaktmassor efter årensning. Den Ö delen har odlingsytor som brukats i sentid. Hussymbol på platsen på lantmäterikarta från 1747.”

Strax norr om RAÄ 148:1 ligger resterna av ett torpställe, *Holmen*, fornl nr 367:1. Bebyggelselämningen består av 3 husgrunder, varav en med spismursrest, röjda ytor och ett 10-tal odlingsrösen.

Inmätning:

Då schaktningen vid fornlämning 148 redan var utförd till stora delar beslutade länsstyrelsen att en inmätning av området skall göras som en arkeologisk förundersökning. Inmätningen och renritningen utfördes av Carl-Johan Rangsjö, Lantbruksnämnden i Östergötland. Eeva Rajala, Kalmar läns museum, deltog i fält. Inmätningen utfördes med teodolit.

Moränhöjden var kraftigt bevuxen med sly och den registrerade husgrundens väggar kunde inte ses tydligt, därför uppmättes endast källargropen med en 1,6 m bred ingångsnedgrävning mot norr. Källaren hade även en 1,3 m bred och 2 m lång nisch (ingång?) mot väster. Denna kunde inte heller mätas in p g a sikten. Nordväst om höjden uppmättes en 3,5 m bred och 30 m lång stenpackning som troligen är fundament till en väg över våtmarken. Väster om höjden fanns 4 stenpackningar med varierande former. Norr om höjden på våtmarken ligger ett förmodat tippområde från en tidigare årensning från år 1900 och i väster tippområdet från 1988. Då inga röjningar utfördes inför inmätningen är det svårt att dra slutsatser om grundens ålder eller funktion.

Arkivgenomgång:

Holmen omnämns första gången år 1498. Samma år får Katarina och Birgitta Johansdöttrar (Moltke) en gård, som räntar 2 örtugar ”botternn” samt 10 örtugar gutniska vid arvskifte efter Erik Pedersson (Urup) och hans hustru Birgitta Bengtsdotter (båt). Enligt SmH finns en frälse 1553. År 1511 säljer Lars Olofsson Holmen, som räntar 2 pund smör och 2 mark gutniska, till Peder Turesson (Bielke). Ur *Det medeltida Sverige*, Småland, Handbörd, Stranda, Jan Brunius, Olle Ferm, RAÄ, Stockholm 1990.

”Torpet Holmen” enligt lantmäteriförrättning, laga delning, år 1747.

Utsnitt ur LMV G41-40:2, Ruda 1 - 5, Högsby socken.

Torpet Holmens grunder har fornlämningsnummer 367:1. Den medeltida husgrunden / befästningen, fornl nr 148:1, ligger på ön söder om torpet.

”Åsebo” (Åseboholm) lyder under Ruda egendom enligt anteckning i Top. Ark. KLM. (Hist.Geogr. Stat.Lex. öfver Sverige 1866.)

Holmen omnämns första gången år 1498. Samma år får Katarina och Birgitta Johansdöttrar (Moltke) en gård, som räntar 2 örtugar ”bottern” samt 10 örtugar gutniska vid arvskifte efter Erik Pedersson (Urup) och hans hustru Birgitta Bengtsdotter (båt). Enligt SmH finns en frälse 1553. År 1511 säljer Lars Olofsson Holmen, som räntar 2 pund smör och 2 mark gutniska, till Peder Turesson (Bielke). Ur *Det medeltida Sverige*, Småland, Handbörd, Stranda, Jan Brunius, Olle Ferm, RAÄ, Stockholm 1990.

Följande beskrivning av *Holmen* är hämtad ur *Åsebo-torpen*, torpinventering, torp under Åsebo säteri, Fliseryds och Högsby socknar, Kalmar län. Riksförbundet för hembygdsgrupp, Stockholm 1979.

”På en holme i ån som troligen längre tillbaka varit helt omfluten, finns rester av storslagna befästningar. Här har funnits en byggnad, bl. a en bevarad källare som legat under huset, troligen från tidig medeltid.” och ”Enligt många äldre kartor är fastigheten *Holmen* belägen mellan Berga och Åsebo ägor. Tydligt har *Holmen* först varit frälse under Berga och senare torp. I Högsbyboken beskrivs *Holmen* som ett ägoområde under Ruda och den gård som då stod här har namn av en holme.” och ”Huset är borta för länge sedan, men det finns tydliga grunder kvar efter både boningshus och ladugård.”

Enligt prof. John Granlund (Högsbyboken, del I, Västervik 1969, s 162, siterad i *Åsebo-Torpen*) omtalas *Holmen i Högsby* som ett hemman år 1498. ”I 1545 års jordebok finns en frälse landbo på ett helt hemman i *Holmen*, likaså i jordeboken år 1600. År 1681 förmedlades detta frälsehemman till ett halvt. Det hade 4 tunnor åker och 8 häckar äng.” J. Granlund skriver om översvämningarna på madängarna längs Emån och berättar att år 1680 vittnade en nämndeman om *Holmen* att när Emån flödade över på våren, fick han ro till sina hus. *Holmen* var bebodd till omkring år 1920.

Ur planerna till årensningen år 1900 kan ses att området sannolikt redan då har varit utsatt för stora schaktningsarbeten (plan från 1890 bifogas).

Arkivgenomgången har gjorts av Carl-Johan Rangsjö, Lantbruksnämnden i Östergötland, Eeva Rajala och Agneta Hällström, Kalmar läns museum